

Editeerimis põhimõtted

KRISTI VIIDING

Käesoleva transkriptsiooni ja tõlke aluseks on Braunschweigist pärit Christian Krügeri (lad *Christianus Crügerus*) käsikirjaline luuletus Narva raele, mille praeguseks teadaolevalt ainuke eksemplar asub Eesti Ajaloomuuseumis Narva Magistraadi fondis f 124, n 1, sü 126 (Ladina-, rootsi- ja saksakeelseid õnnitlusluuletusi, ladinakeelseid värsse ja vokabulaar). Transkriptsioonis olen käsikirja ortograafilise eripära enamjaolt säilitanud. Luuletuse autor püsib küll valdavalt klassikalise ortograafia piires, kuid ta tarvitab ka mõningaid varauusaegsele ladina ortograafiale iseloomulikke jooni. Nt kasutab ta läbivalt vormi *coelum* (v. 5 ja 33) *caelum* i asemel, nagu seda ajastu välja paistvad leksikonid soovitasid¹. Samas värsis 33 peegeldab vorm *charumque* autori teadlikust kaasaegsest arusaamast, et vorm *carus* märgib hinnalt kallist, *charus* aga armsat, armastatut, kallist (tulenedes kreeka vormist *χάρις*)². Klassikaliseks jäid ühtlustamata veel pärisnimed *Mecenas* ja *Camaena* (v. 1–2), pühenduses rida 8 esinev arhailistest ladina tekstidest pärit *aeviternum* (klassikaline *aeternum* 'igavesti, alati'), mis lisab kahtlemata pidulikuse varjundi³; kreekapärane *thura* (v. 4) pro *tura*, v. 25 *coetera* pro *cetera*, v. 10 *relligiosa* pro *religiosa* ning *ii* vokaal kujul *ij* (pühenduses rida 9 *xenij* ja 11 *Ianuarij*, v. 39 *varij*). Selliste joonte muutmine klassikalise ortograafia päraseks takistaks mõistmast 17. sajandil levinud arusaamu sõnade etimoloogilistest seostest ning luuletuse autori stilistilisi rõhuasetusi.

Käsikirjas esinevad lühendid on lahti kirjutatud ilma vastava märkuseta transkriptsioonis. Tegemist on tollastes käsikirjades ning trükkides üldlevinud lühendamistega, mis ei ole mingilgi määral ainuomased antud autorile (ampersand (&) = *et*, *q₃* = *que*, nasaalkriips *Ao* = *Anno*, *Dnis* = *Dominis*, *Reip.* = *Reipublicae* ja *prid.* = *pridie*). Transkriptsioonis on loobutud ka ligatuuridest *æ*⁴, *st*, *ct* ja *jī*.

Käsikirja diakriitilistest märkidest on transkriptsioonis loobutud, kuna luuletuse autor

kasutab neid harva ja ebajärjekindlalt ning valdavalt ainult proosavormilises dedikatsioonis. Tsirkumfleks märgib ainsal kasutuskorral (dedikatsioonis rida 8) sõna *Minervā* viimase silbi pikkust ja seega kuuluvust adjektiiv *rudi* juurde; graaviseid on kasutatud peamiselt adverbide viimasel silbil adverbi kui sõnaklassi esiletoomiseks (pühendus rida 6 *iuxtā*, rida 8 *aeviternūm*, rida 10 *ergō*; luuletuses v. 30 *contrā*). Erandlik on vaid v. 18, kus graavis sõnal *cūm* võib märkida silbi pikkust/rõhulisust.

Käsikirja algustäheortograafia on transkriptsioonis säilitatud (v.a v. 38, *Eventu*, kus on loobutud kahest suuralgustähest), tõlkes järgitakse eesti keele algustäheortograafia reegleid. Käsikirjas v. 40 läbivalt majuskelkirjaline esiletõste NIHIL on transkriptsioonis alles jäetud.

Interpunktatsioon on transkriptsioonis kohandatud retoorilisest süntaktiliseks (kahe kirjavahemärgistussüsteemi põhimõtteid ja erinevusi vt K. Viiding *Ladinakeelse juhuloolle uusediteerimisest ja tõlkimisest*, Tuna 2/2000, lk 145). Rinnastavate sidesõnade ees on interpunktatsioonist loobutud, suuremad ja teraviklikud mõtteüksused eraldatud punktiga (nt v. 8 lõpus olev koma ja v. 12 lõpus olev semikoolon on muudetud punktiks). Siduva asesõna ees on eelistatud läbivalt koma, v.a v. 11 ja 27, kus siduv asesõna toob sisse uue

¹ Vt nt Basilius Faber Soranus, *Thesaurus eruditionis scholasticae*. 1571. Vt ka Hans Helander, *Emanuel Swedenborg. Ludus Heliconius and other Latin poems edited, with introduction, translation and commentary*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Latina Upsaliensis 23. Uppsala 1995, lk 20–22.

² Vt lisaks Soranusele veel Jonas Petri Gothus, *Dictionarium Latino-Sueco-Germanicum*. Linköping 1640.

³ *Aeviternus* pro *aeternus* esineb ainult varastes ladina keelemälestistes (Varrol, Menippose satiirides, Pacuviuselt säilinud tragöödiafragmentides ning inskriptsioonides) siiski ühe erandiga hilisemastki keeleperioodist – Apuleiuse teoses *De Deo Socratis*. Vt *Oxford Latin Dictionary*. Oxford 1982, lk 74.

⁴ On huvitav märkida, et *æ*-ühendit tajub käsikirja autor veel kui kindlat ligatuuri, *œ*-d aga kui kaht iseseisvat häälikut (vrd manuskriptis nt. *laetis* v. 1, aga *coelo* v. 5)

suurema mõtteüksuse. Koolonit on luuletuse autor kasutanud pühendusosas sõnade lühendamisel, nagu see on tolleaegsetes trükistes-käskkirjades tavaks (neil juhtudel on transkriptsioonis lühend lahti kirjutatud), või eelnevale mõttekäigule vastanduva, seda selgitava ja isegi puänteeriva funktsiooni korral. Viimasel juhul (v. 23–24, 25–26, 32–33 vahetusel) on transkriptsioonis koolon asendatud komaga.⁵

Ridade numeratsioon transkriptsioonis pärineb editeerijalt-tõlkijalt.

Keelelis-kirjandusloolisi märkusi

Christian Krügeri luuletus Narva raele algab *dies irae, dies illa*-motiivi variatsiooniga (v. 1–8). Erinevalt kristlikust karistus- ja vihapäevast kuulutab Krüger hoopis tänapäeva saabumist. Vaatenurga erinevust võrreldes Thomas Celano kuulsa *Dies irae* tekstiga, toetab nii sõna *dies* kasutamine klassikalise ladina keele päraselt meessoolisena (vrd keskaegset ja hilisematki kasutatust naissoolisena) kui ka in-versioon sõnajärjes.

Kui värssides 1–4 rõhutatakse tänapäeva saabumist antiiksete motiividega (*laetis astris* v. 1, *Camaena ... fundere preces* v. 2, *thura cremare focos* v. 4), siis värssides 5–8 muutub motiivistik kristlikuks (*grande salutis opus* v. 6, *Christus se transfundit in Virgineos artus* v. 7, *Deus Homo natus est* v. 8). Selline kristlike ja antiiksete motiivide ning *exemplum*'ite läbipõimumine on uusladina kirjanduse üks iseloomulikumaid nähtusi ja on Krügeri luuletuseski läbiv.

Värssides 9–12 püüab autor esmakordselt suhtestada ennast selle tänapäeva ja ühtlasi ka kristliku traditsiooniga, kasutades siin üldistavat *meie*-vormi (v. 11). Iseloomulik antiikse ja kristliku põimumine ilmneb ka v. 9–10, kus kristliku Looja kohta kasutatakse antiikse Jupiteri lisanime (*Tonans*, Müristaja).

Värsid 13–30 hõlmavad luuletuse keskse osa, mis on motiivi *laus hominis pii* laiendus. Loetletakse tõsiuskliku inimese eeliseid: kuna teda ei huvita maine võim ega rikkus, ei ähvarda teda hengepiinad, kuriteod, kättemaks, saatuse pöörded, kuradi karistused, maine valitsejaskond ega kohtusüsteem. Saatuse muutlikkust kirjeldades on kasutatud keskajast saadik laialt levinud ettekujutust Saatuse (Fortuna) rattast ning oksüümoronil põhinevat sõnamängu *constans inconstantia* (v. 25–26). Leksikaalselt on ses lõigus tähelepänuväärne nimisõna *invidies* kasutamine klassikalise *invidia* asemel. Tavalisem oli uusladina keeles küll V käändkonna naissoost sõnade üleminek I käändkonda (*es*-lõpulistest said *a*-lõpulised), kuid osa sõnade puhul täheldati ka vastupidist liikumist.

Värsis 33 on jälle tegemist antiikse motiivistiku tiheda põimimisega kristlikku konteksti, Jumala ja inimese (Krügeri?) suhet kirjeldatakse antiiksele patrooni ja kliendi suhtele toetudes. Teisalt võib siingi näha allusiooni *Dies irae*-hümnil v. 20 (*quem patronum rogaturus [sum]*) ning v. 25–27 (*recordare Iesu pie, /.../ ne me perdas illa die*).

Luuletus lõpeb üldisemate soovidega rahu-likumaks, õnnelikumaks ja vooruslikumaks uueks aastaks (vrd. *Dies irae* lõpuvärsid: *Pie Iesu, Domine, dona eis requiem*) ning üleskutsega mõista, et (väline) maailm on tähtsusetu.

T

KRISTI VIIDING (1972)

Tartu Ülikool 1995
eesti ja klassikaline
filoloogia, magister
ladina keele ja
kirjanduse alal 1997,
klassikalise filoloogia
õppetooli lektor.
Põhiline uurimisala:
17. sajandi
ladinakeelne
akadeemiline
juhuulu.

⁵ Vt ka Margareta Benner, Emin Tengström, *On the Interpretation of Learned Neo-Latin. An Explorative Study Based on Some Texts from Sweden 1611–1716* Studia Graeca et Latina Gothoburgensia XXXIX. Göteborg 1977, lk 25–26.